

QISHLOQ XO'JALIGIGA MO'LJALLANGAN YERLARNI YER FONDINING BOSHQA TOIFALARIGA O'TKAZILISHI: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Latipov Abbos Sharipovich

Qarshi Davlat texnika universiteti magistranti

Annotatsiya. *Iqtisodiyotning soanot, ishlab chiqarish va ijtimoiy sohalarni rivojlantirish maqsadida qishloq xo'jaligi yerlarini yer fondining boshqa toifalariga o'tkazish zaruriyati paydo bo'ladi. So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida qishloq xo'jaligi yerlarini yer fondining boshqa toifalariga o'tkazish tez sur'atlar bilan amalga oshirilmoqda. Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlarni qishloq xo'jaligidan o'zga ehtiyojlar uchun boshqa toifadagi yerlarga o'tkazishga alohida hollarda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori bilan ruxsat etilsada, amalda qishloq xo'jaligi yerlarini yer fondining boshqa toifasiga o'tkazish jarayonlari jiddiy tus olib bormoqda. Maqolada qishloq xo'jaligi yerlarini yer fondining boshqa toifasiga o'tkazishning sabablari va omillari, ushbu yerlarni boshqa toifaga o'tkazishning salbiy oqibatlarini va oziq-ovqat xavfsizligiga ta'siri ko'rib chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar; qishloq xo'jaligi yer turlarini boshqa toifaga o'tkazish, oziq-ovqat xavfsizligi, yer tuzish, shahar qurlishi, yer tuzishni loyihalash.*

Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlardan samarali foydalanishni tashkil etish, qishloq hududlarini rivojlantirish davlatning iqtisodiy rivojlanishini va barqarorligini ta'minlashdagi muhim omillardan biri hisoblanadi. Shu sababdan mamlakatning iqtisodiy o'sishni ta'minlashda qishloq xo'jaligi yerlaridan foydalanish samaradorligi oshirish bo'yicha oqilona siyosat yuritish, buning uchun esa qishloq xo'jaligida yer tuzish va yer munosabatlarini tartibga solish masalalariga ustuvor yo'nalish sifatida qarash talab etiladi.

Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishni tashkil etishga qo'yilgan zamonoviy talablar birinchi navbatda qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlardan va boshqa tabiiy resurslardan oqilona va yuqori darajada samarali foydalanishni o'z ichiga oladi. Biroq, nafaqat ayrim qishloq xo'jaligi korxonalari, balki mahalliy hokimliklar, davlat idoralari va tadbirkorlar ham ushbu talablarga rioya qilishmaydi.

Respublikamizda sanoat, xizmat va savdo sohalarini rivojalandirish uchun qishloq xo'jaligida foydalanilmaydigan yerlar yetarli darajada mavjud bo'lishiga qarmasdan aksariyat holatlarda ushbu faoliyat yo'nalishlarini unumdor sug'oriladigan yerlarda tashkil etish jiddiy tus olib bormoqda. Bunda, qishloq xo'jaligida foydalanilmaydigan yerlar aholi punktidan uzoq, infratuzilmaning mavjud emasligi sabab qilib ko'rsatilmoqda. Infratuzilma inson tomonidan yaratiladigan obyekt bo'lsa, unumdor tuproq tabiat inomi hisoblanib, 1 sm tuproq hosil bo'lishi uchun 100 yil vaqt talab qilinadi. Zamonaviy texnologiyalar ham tabiiy tuproq yaratish imkoniyatiga ega emas.

O'zbekiston Respublikasining Yer fondi ma'lumotlariga ko'ra, 2015-2022 yillar oralig'ida sug'oriladigan ekin yerlar 44,2 ming gektar (1,4%)ga kamaygan.

Respublikamizda qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan va o'rmon fondi yerlarining yer fondi toifalarini o'zgartirish masalalari O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 12-apreldagi "Muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlari uchun yer uchastkalarini ajratish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-204-son qaroriga muvofiq amalga oshirib kelinmoqda. Unga muvofiq muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlarini qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar orqali o'tkazishda ularni yer konturlari chegarasi, ichki yo'llar va suv xo'jaligi obyektlari bo'ylab, sug'oriladigan yerlarga eng kam salbiy ta'sir ko'rsatishni inobatga olib joylashtirish nazarda tutilishi kerak. Bunga erishish uchun qishloq xo'jaligi yerlari toifasini o'zgartirish bo'yicha ikki yechimda loyiha ishlab chiqilib, Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan va o'rmon fondi yerlarining yer fondi toifalarini o'zgartirish masalalarini ko'rib chiqish bo'yicha Hukumat komissiyasining ishchi organiga kiritilishi zarur.

2022-yilning may-dekabr oylari davomida Qoraqalpog‘iston Respublikasi Vazirlar kengashi va viloyatlar hokimlari tomonidan 26,8 ming gektar, shu jumladan 5,2 ming gektar sug‘oriladigan, 811 gektar lalmi va 17,5 ming gektar yaylov qishloq xo‘jaligi maqsadlari uchun berilgan yer maydonlarini qishloq xo‘jaligidan boshqa maqsadlar uchun toifasini o‘zgartirish bo‘yicha taklif kiritilgan va ularni tayyorlashda yuqorida qayd etilgan talablar bajarilmagan.

Shu bilan birga, so‘nggi 2 yilda qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlarga asosan 8,3 ming ga (3 ming ga suvli, 990 ga lalmi va 4 ming ga yaylov) qishloq xo‘jaligi yerlarining toifasi o‘zgartirilgan va istisno tariqasida qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishi nobudgarchiligi o‘rnini qoplashdan ozod qilingan. Natijada davlat bdjetiga taxminan 2,2 trln so‘m (shudan sug‘oriladigan yerlar uchun 2,158 trln so‘m, yaylovlar uchun 46,5 mlrd so‘m, lalmi yerlar uchun 891,3 mln so‘m) zarar yetkazilgan.

Shu o‘rinda alohida ta’kidlash lozimki, 2022-yil hosili uchun 3,2 mln gektar sug‘oriladigan ekin yer maydoniga qishloq xo‘jaligi ekinlari ekilgan hamda ushbu yerlarning 44 foizi turli darajada (1,8% i kuchli, 11,8% i o‘rtacha va 30,4% i kam) sho‘rlangan yerlardir. Respublikamiz hududidagi mavjud yer maydoning 7,2% i (3 247,9 ming ga) ni sug‘oriladigan ekin yerlar, tashkil etadi. bu ko‘rsatkich respublikamiz aholisi soniga taqsimlanganda (35,4 mln kishi) 1 aholi jon boshiga atiga 0,09 gektardan to‘g‘ri keladi.

Joriy yil yanvar holatiga respublikamiz aholisi soni 36,3 mln kishini tashkil etib, so‘nggi uch yilda o‘rtacha o‘sish 2,1% ni tashkil qilgan. Aholisi sonining o‘sishi ushbu sur‘atda davom etsa, 2040-yilda 50,6 mln kishi va 2050-yilda esa 63,5 mln kishiga yetadi.

Bugungi kundagi aholining iste’mol talabi hisob-kitob qilinganda:

2023-yilda Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlangan me’yor bo‘yicha 4,3 mln tn (2040 yilda – 6 mln tn, 2050 yilda – 7,6 mln tn), BMTning Oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi tashkiloti (FAO) me’yori bo‘yicha 6,4 mln tn (2040 yilda – 9 mln tn, 2050 yilda – 11,3 mln tn) sabzavot;

2023-yilda Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlangan me'yor bo'yicha 2,6 mln tn (2040 yilda – 3,7 mln tn, 2050-yilda – 4,6 mln tn), BMTning Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti (FAO) me'yori bo'yicha 3,6 mln tn (2040-yilda – 5 mln tn, 2050-yilda – 6,3 mln tn) meva va rezovorlar talab etiladi.

Xususan, qishloq xo'jaligi yerlarning toifasini o'zgartirish ushbu tarzda davom etsa, yaqin kelajakda oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizligi bo'yicha tuzatib bo'lmaz muammolar kelib chiqishi mumkin.

Jumladan, 2022-yilda mamlakatimizda 11,6 mln tonna sabzavot yetishtirilayotgan bo'lsada, 2030-yilga borib ushbu mahsulot faqat aholi iste'molini ta'minlashga yetadi. Mamlakatimizda 3 mln tonna meva va rezovorlar yetishtirilayotgan bo'lsada, FAO me'yori bo'yicha ushbu mahsulotni iste'mol qilish uchun 2023-yilda 700 ming tn mahsulot yetishmovchiligi mavjud bo'lsa, 2040-yilda 1,4 mln tn va 2050-yilda 2,7 mln tonna qo'shimcha mahsulot yetishtirish talab etiladi.

O'tkazilgan tahlillar qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlarning oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashdagi ahamiyati qishloq xo'jaligida asosiy ishlab chiqarish vositasi ekanligi ushbu yerlarni saqlab qolish va alohida muhofaza qilish, tuproq unumdorligini oshirish va salbiy jarayonlar rivojlanishining oldini olishga qaratilgan muhim huquqiy talablarni yanada kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasining Yer kodeksi 43-moddasiga asosan qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar qishloq xo'jaligini yuritish uchun zarur bo'lgan qishloq xo'jaligi yerlari va daraxtzorlar, ichki xo'jalik yo'llari, kommunikatsiyalar, o'rmonlar, yopiq suv havzalari, binolar, imoratlar va inshootlar egallagan yerlarga ajraladi hamda haydaladigan yerlar, pichanzorlar, yaylovlar, tashlandiq yerlar, ko'p yillik dov-daraxtlar (bog'lar, tokzorlar, tutzorlar, mevali daraxt ko'chatzorlari, mevazorlar va boshqalar) egallagan yerlar qishloq xo'jaligi yerlari jumlasiga kiradi.

Ushbu toifadagi yerlardan qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish, ihota chizimlarini joylashtirish, ilmiy-tadqiqotlar, o'quv va boshqa qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi bilan bog'liq maqsadlarda foydalanishi mumkin. Ularning foydalanuvchilari odatda fermer (dehqon) xo'jaliklari, bog'dorchilik va

sabzavotchilik uyushmalari, tomorqa yerlari, agroklastlar, tashkilotlar, pillachilik, qorako'chilik va tutchilik uyushmalari va boshqalar hisoblanadi.

Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar tarkibi quyidagilarga bo'linadi:

- qishloq xo'jaligi yer turlari – sug'oriladigan va lalmi ekin yerlar, yaylovlar, pichanzorlar, bo'z yerlar, zahira yerlar hamda ko'p yillik daraxzorlar;
- qishloq xo'jaligida foydalanilmaydigan yer turlari – muhandislik-kommunikatsiyalar tarmoqlari, ichki xo'jalik yo'llari, tomorqa yerlari, meliorativ qurilish holatidagi yerlar, o'rmon daraxtlari band qilgan yerlar.

O'zbekiston Respublikasining Yer fondi ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yil 1-yanvar holatiga qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar 24 mln gektarni tashkil qiladi.

Respublikamizda sanoat, transport, aloqa, uy-joy va boshqa qurilish obyektlari sonining oshishi natijasida qishloq xo'jaligi yerlari qisqarib bormoqda. Shu sababdan, ushbu ob'ektlarni sug'oriladigan yerlarda qurishga yo'l qo'ymaslik bo'yicha qonunchilik normalarini yana mustahkamlash zarur. Tashkiliy-xo'jalik, texnik, iqtisodiy va huquqiy jihatdan yer fondi toifalarini o'zgartirish bo'yicha yer tuzish loyihalarini ishlab chiqish, yer tuzishning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Ma'lumki, uzoq yillar davomida yerdan foydalanmaslik tuproq unumdorligi pasayishini, hamda yovvoyi o't bosishi, sho'rlanishi va boshqa salbiy holatlarni yuzaga keltiradi. Kuchli darajada degradatsiyaga uchragan yerlarni qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishiga qaytarish katta mablag' talab qilishi sababli iqtisodiy jihatdan samara bermasligi mumkin. Shahar aholisining o'sishi uy-joy qurilishi sur'atlarining oshishiga olib kelishi tabiiy hol.

Biroq, shaharlar chegarasi faqat, o'z atrofidagi sug'oriladigan unumdor yerlar hisobiga kengayib bormoqda. Davlat arxitektura va qurilish idorlari shaharlar chegarasi kengayishini eng unumsiz va degradatsiyaga uchragan yoki qishloq xo'jaligida foydalanilmaydigan yer uchastkalari hisobiga amalga oshirishga e'tibor qaratishi zarur.

Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlarning boshqa toifaga o'tkazilishi salbiy va ijobiy xususiyatlarga ega. Buning ijobiy tomoni mamlakat iqtisodiyoti uchun iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan sanoat, xizmat ko'rsatish va boshqa sohalarning rivojlanishida ko'rinsa, salbiy tomoni qishloq xo'jaligidan yerlarning chiqib ketishi natijasida oziq-ovqat xavfsizligiga putur yetishida yuzaga chiqadi.

Olib boirlgan tahlillar va tadqiqotlarga muvofiq qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlarni muhofaza qilish, ulardan oqilona va samarali foydalanishni tashkil etish maqsadida quyidagilar taklif etiladi:

- sug'oriladigan ekin yerlarini yer fondining boshqa toifasiga o'tkazish O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik palatasi tomonidan ko'rib chiqish;
- qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan va o'rmon fondi yerlarining yer fondi toifalarini o'zgartirish tartibini belgilash;
- sug'oriladigan yerlar bo'yicha maxsus yer fondini tashkil etish va uning hisobini tuproq ball boniteti, tuproq sog'lomligi va suv ta'minotidan kelib chiqib, guruhlariga ajratgan holda alohida yuritish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining Yer kodeksi. O'zbekiston Respublikasining 1998-yil 30-apreldagi 598-I-sonli Qonuni bilan tasdiqlangan. (<https://lex.uz/docs/152653>).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlari uchun yer uchastkalarini ajratish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2022-yil 12-apreldagi Qarori (<https://lex.uz/docs/5954099>).
3. S.Avezbayev, S.N.Volkov. Yer tuzishni loyihalash. Yangi asr avlodi, Toshkent, 2004-yil, 783 bet.